FOLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XXXI – 2026
WYDZIAŁ ARCHEOLOGII, UAM POZNAŃ – ISSN (Online) 2450-5846, ISSN (Print) 0239-8524
https://doi.org/10.14746/fpp.2026.31.14

VRATISLAV JANÁK (28.02.1951 OSTRAVA – 1.09.2025 OPAVA)

VRATISLAV JANÁK (28 FEBRUARY 1951, OSTRAVA – 1 SEPTEMBER 2025, OPAVA)

Mirosław Furmanek

Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław
https://orcid.org/0000-0002-3558-3440
miroslaw.furmanek@uwr.edu.pl

1 września 2025 r. odszedł Vratislav Janák – archeolog, nauczyciel akademicki, organizator życia naukowego, a dla wielu z nas przede wszystkim kolega i przyjaciel. Jego śmierć zamknęła ważny rozdział archeologii Czech i Śląska. Vratislav był prawdziwie środkowoeuropejskim archeologiem. Należał do tych badaczy, dla których granice państwowe nigdy nie były granicami poznania. Śląsk, Morawy, Małopolska, Czechy i szerzej Europa Środkowa tworzyły w jego myśleniu przestrzeń wzajemnie powiązanych zjawisk, ludzi, idei i kontaktów.

Vratislav urodził się 28 lutego 1951 r. w Ostrawie. W 1969 r. rozpoczął na Uniwersytecie w Brnie studia z zakresu archeologii pradziejowej i klasycznej. Brneńskie środowisko archeologiczne trwale wpłynęło na jego sposób myślenia o przeszłości: mocno osadzony w źródłach, przywiązany do typologii i chronologii, ale jednocześnie otwarty na szeroką historyczną interpretację procesów kulturowych. W 1981 r. uzyskał stopień PhDr., a w 1990 r. CSc. – na podstawie pracy poświęconej Morawom na przełomie starsze-

FPP 31, 2026: 263–265. © The Author(s). Published by: Adam Mickiewicz University Press, 2026.
Open Access article, distributed under the terms of the CC licence (BY, https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

go i środkowego eneolitu. W 2006 r. habilitował się rozprawą dotyczącą początków eneolitu na czeskim Śląsku, ze szczególnym uwzględnieniem wyodrębnionej przez niego grupy górnośląskiej kultury lendzielskiej oraz kultury pucharów lejkowatych.

Jego pierwsze doświadczenia zawodowe były związane z muzeum we Vyškovie, gdzie podjął pracę w 1975 r. W 1982 r. przeszedł do opawskiej ekspozytury Archeologického ústavu ČSAV w Brnie. Od tego momentu jego działalność coraz silniej wiązała się ze Śląskiem. Kiedy w 1991 r. powstał Uniwersytet Śląski w Opawie (Slezská univerzita v Opavě), Vratislav związał z nim dalsze życie zawodowe, a przede wszystkim miał zasadniczy udział w powstaniu i rozwoju owego samodzielnego ośrodka archeologicznego. Utworzony w 2009 r. Ústav archeologie stał się dzięki niemu jednym z trwałych elementów akademickiego krajobrazu Opawy. Archeologia czeskiego Śląska, jeszcze pod koniec XX w. funkcjonująca w cieniu większych ośrodków w Brnie i Pradze, dzięki niemu uzyskała własne centrum akademickie.

Jako archeolog pozostawał przede wszystkim badaczem neolitu i eneolitu. Interesowały go początki gospodarki rolniczej, przemiany zachodzące w V–III tysiącleciu BC, relacje między głównymi strefami osadniczymi a obszarami uznawanymi tradycyjnie za peryferyjne, a także mechanizmy przepływu ludzi, surowców i idei. Nie zamykał się jednak w granicach jednej epoki. Zajmował się także późniejszymi fazami pradziejów Śląska, historią badań oraz bardziej ogólnymi pytaniami dotyczącymi archeologii jako nauki historycznej.

Równie istotne były dla niego badania wykopaliskowe, jak i prospekcja powierzchniowa. Kierował badaniami wykopaliskowymi, często wielokulturowych stanowisk, jak np. Hradec nad Moravicí, Opava-Palhanec, Pustějov, Služovice-Hněvošice, Studénka, Velké Hoštice. Ostatnie lata to badania neolitycznego rondela w miejscowości Nedošín, niedaleko Litomyśla. Choć poruszanie się sprawiało mu wiele problemów, z ogromnym zapałem angażował się w wykopaliska tego unikatowego obiektu, z którym wiązał dalsze, już niezrealizowane plany naukowe. Niezwykle efektywne poznawczo były czesko-polskie badania powierzchniowe na Podbeskidziu, realizowane między rzekami Beczwą a Białą. Beskidy zresztą kochał, były jego ulubionym miejscem wędrówek i wypoczynku.

Od wielu lat szczególne miejsce w jego działalności naukowej miały badania nad surowcami skalnymi, ich występowaniem i dystrybucją, realizowane w ścisłej współpracy z prof. Antonínem Přichystalem. Jednym z podstawowych problemów podjętych przy tej okazji była próba uporządkowania polskiej i czeskiej terminologii dotyczącej surowców, która często mogła prowadzić do nieporozumień. Te długoletnie badania petroarcheologiczne wymagały ogromnego nakładu pracy, przede wszystkim związanego z identyfikacją surowców wykorzystywanych przez społeczności neolityczne i eneolityczne w wytwórczości kamieniarskiej. Ich podstawą była wieloletnia, żmudna kwerenda polskich i czeskich zbiorów muzealnych. Śmierć Vratislava przerwała prace nad tym monumentalnym przedsięwzięciem niemal u samego ich kresu.

Jego dorobek publikacyjny obejmuje blisko 150 opracowań naukowych, od niewielkich komunikatów terenowych po rozległe syntezy. Do najważniejszych należą jego udział w powstaniu monumentalnego dzieła *Pravěké dějiny Moravy*, studia nad

neolitem i eneolitem czeskiego Śląska oraz kolejne tomy poświęcone petroarcheologii i historycznemu krajobrazowi pogranicza śląsko-morawskiego oraz Bramy Morawskiej.

Jednym z najważniejszych dzieł Vratislava pozostaje obszerne opracowanie *Slezsko v pravěku*, opublikowane w 2012 r. w monumentalnej syntezie *Slezsko v dějinách českého státu*. Znaczenie tej pracy wykraczało poza jej imponującą objętość. Jej najważniejszą cechą było spojrzenie na Śląsk jako całość. Nie na „czeski Śląsk", oddzielony od „polskiego Śląska", ale na region historyczny, którego pradziejów nie sposób zrozumieć przez pryzmat współczesnych granic.

Kontakty z archeologami polskimi, słowackimi czy austriackimi nie były dodatkiem do jego właściwej działalności naukowej. Stanowiły jej integralną część. W polsko-czeskiej współpracy archeologicznej odgrywał rolę szczególną: był jej inspiratorem, a zarazem trwałym ogniwem, które przez lata łączyło oba środowiska naukowe. Dla polskiej archeologii miało to szczególne znaczenie. Vratislav dobrze znał polską literaturę i polskie źródła. Uczestniczył w polsko-czeskich projektach dotyczących Śląska i Podbeskidzia, współpracował z muzeami oraz ośrodkami akademickimi w Polsce. Przez lata edukował grupę młodych badaczy, którzy już podejmują trud kontynuowania jego dzieła i podtrzymywania kontaktów międzynarodowych.

Vratislav potrafił łączyć ludzi równie skutecznie, jak w swoich pracach scalał rozproszone źródła. Był częścią generacji uczonych, dla których wspólnota środkowoeuropejskiej archeologii nie była hasłem. Realizowała się w wyjazdach, seminariach, wspólnych publikacjach, wymianie materiałów, sporach o chronologię czy interpretację i w wielogodzinnych dyskusjach między badaczami mówiącymi różnymi językami, ale zajmującymi się tą samą przeszłością.

Żegnamy znakomitego archeologa, nauczyciela i budowniczego opawskiej archeologii, ale przede wszystkim przyjaciela. Będzie nam Ciebie brakowało…